

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

Уређивачки одбор:

др *Ирена Гришкај*, др *Милка Ивић*, др *Павле Ивић*, др *Радослав Кайичић*, *Блаже
Конески*, др *Тине Лојар*, др *Александар Младеновић*, др *Асим Пецо*,
др *Мићар Пешикан*, др *Живојин Сијанојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

XXXIV књ.

БЕОГРАД

1978

O NEKIM SPECIFIČNOSTIMA ZAPADNOBOSANSKE ANTROPONIMIJE

(hipokoristici tipa *Háse, Fáte, Kádro*)

Zapadnobosansko govorno područje vrlo je interesantno za jezička istraživanja. I to na svim nivoima. Na dijalektološkom planu ono nudi niz značajnih osobina kako za dijahrono posmatranje našega jezika, tako i za dobijanje cjelovitijeg uvida u međudijalekatske odnose u naše vrijeme. To je područje dugo vremena bilo na međi ne samo različitih carstava nego i različitih pogleda na svijet. Sasvim razumljivo, to nije moglo da prođe bez vidnijih ostataka i na sredstva za sporazumijevanje među žiteljima ovih krajeva, na jeziku. Pošto je već dat jedan širi osvrt na govor ove oblasti (v. Bosansko-hercegovački dijalektološki zbornik, knjiga I), ja ću se ovom prilikom zadržati samo na jednom detalju, da ga tako nazovem, iz problematike ovih govora, a koji do danas nije bio predmet širih razmatranja. Riječ je o imenima od milja, hipokoristicima, na ovom području. I to prvenstveno u govoru ikavaca šćakavaca ovoga dijela Bosne.

Poznato je da se u našem jeziku na različite načine oslovljava neko lice kada mu se želi ukazati i ljubav i poštovanje. Najčešći su oblici takvih imena dvosložni i imaju tipizirani akcenat: u govorima sa novoštokavskom politonijom, to jest, u govorima koji imaju četvoroakcenatsku sistemu, ta imena imaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu. To su imena tipa *Jóvo, Ráde, Mújo, Súle, Ívo*, odnosno: *Jóva, Péra, Íva*. Istina, u nekim krajevima javiće se i drugačiji oblici, oni tipa *Húsa, Jǒva, Īva*. Promjena tih imena nije ujednačena. U jednim našim govorima ta imena imaju promjenu po obrascu imenica muškoga roda na suglasnik, tj. tamo imamo *Jóvo-Jóva--Jóvu, Súle-Súla-Súlu*. Takav tip promjene imamo u govorima istočnohercegovačkog tipa. U drugim govorima, pak, i imena sa nominativnim završetkom na *-o* imaju promjenu po obrascu imenica ženskoga roda na *a*: *Jóvo-Jóvê-Jóvi, Súle-Súlê-Súli*. Naravno, takvu promjenu imaju i sva muška imena na *-a*, bez obzira na to kakav akcenat ona imaju u nominativu jednine: *Jóva-Jóvê-Jóvi, Jǒva-Jǒvê-Jǒvi*. Ove dvije vrste muških ličnih imena, imala

ona danas hipokoristički karakter ili ne, svejedno, nalazimo u svim ostalim bosansko-hercegovačkim govorima. To će reći i u ostalim (i)jekavskim govorima ovih područja i u ikavskim govorima kako Bosne tako i Hercegovine. Promjenu po obrascu imenica ženskoga roda nalazimo i u ekavskim govorima čiji hipokoristici imaju u nominativu vokalski završetak *-a*: *Jóva-Jóvê-Jóvi, Ráda-Rádê-Rádi*.

U ikavskošćakavskim govorima zapadne Bosne, kako je već rečeno, javljaju se i hipokoristici na *-e*, u oba roda, a ima pojava i hipokoristika ženskoga roda na *-o*. Tu, dakle, imamo:

a) Muška lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativom na *-e*: *Ósme, Húse, Háse, Múste, Hróste*; kao i: *Pére, Íve, Júre*.

b) Ženska lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativnim završetkom na *-e*: *Káde, Fáte, Súlte, Zláte, Góspe, Hájre, Núre, Đúle, Kádre, Zéjne, Méjre, Míne*; kao i: *Ánde, Máre, Káte, Mánde, Lúce, Stáne*.

Uz ova imena, na istom području, imamo i ženska lična imena na *-e*, ali bez hipokorističkog obilježja. To su imena kao: *Alíje, Atíše, Seltme, Kadíre, Hanífe, Mumtre, Čatíbe, Hajríje, Hasíbe, Rahtme, Emtne, Hatídže, Zemíre, Bajráme, Dervíše, Nazífe, Fahíre, Halíme, Rukíje, Fazíle*. Kao što se iz navedenih primjera da zaključiti, ova lična imena nemaju „habitus“ hipokoristika: nisu dvosložna, mada im je akcenat uzlazni, ali na penultimi.

c) Kao posebno interesantna imena u ovim govorima, javljaju se ženski hipokoristici na *-o*: *Kádo, Kádro, Hájro, Ájko, Méjro, Džéhvo, Sévdo, Hánkó, Ísmo, Sáčo, Bėjzo, Mélko, Rújko, Béko, Díko*, sa punim hipokorističkim obilježjem: dvosložna su i imaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu.

U ovu skupinu idu i imena kao: *Máro, Bójo, Jánjo, Ándo, Rúžo*, sa manjom frekvencijom nego ona prva, muslimanska.

Nas ovdje interesuju sljedeća pitanja vezana za navedene hipokoristike:

I. Kolika je area rasprostiranja ovakvih imena, kako onih na *-e*, tako i onih na *-o*?

II. Kako se objašnjava porijeklo imena na *-e* i dobijanje njihove današnje promjene?

III. Kako se objašnjava porijeklo ženskih hipokoristika na *-o*?

1. Area rasprostiranja hipokoristika tipa *Háse, Fáte*

Štokavski dijalekat

Dvosložna lična imena, sa prvobitnim hipokorističkim obilježjem, a danas, možda, i bez prisutnosti takve semantičke komponente, tj. imena tipa *Júre, Tóde, Stípe; Máre, Káte*, vezana su za južne i jugozapadne štokavske oblasti (u ekavskim govorima nalazimo hipokoristike tipa *Míle, Đúle*, sa

promjenom po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*; kao i one tipa *Råde-Rådeta*, odnosno: *Bàne, Båneta, Dràkče-Dràkčeta*, v. za Levač kod R. Simića, SDZb XIX, 269—282).

Početak ovoga vijeka Milan Rešetar, u poznatom opisu štokavskih govora (*Der štokavische Dialekt*, Beč 1907), konstatovao je da se ženska hipokoristička imena na *-e* javljaju u ikavskim i ijekavskim govorima od sjeverne Dalmacije preko Dubrovnika do Crne Gore. Istina, sa nejednakim prozodijskim i paradigmatičkim karakteristikama (up. *Màre, Stàne*, nominativ: *Màre, Stàne*, vokativ, u sjevernoj Dalmaciji, Dubrovniku i Ozrinićima; a *Màre, Stàne*, u oba ova oblika u Prčanju, str. 167). Van ovih govornih područja, sve prema Rešetaru, oblički završeci nominativa i vokativa mogu biti i konfesionalno uslovljeni, up.: „Ausserhalb dieses Gebietes bedingt der Unterschied des Glaubensbekenntnisses auch einen solchen in der Form dieser Kosenamen: die Orthodoxen haben in der Regel im Nom. die Endung *-a*, im Voc. aber *-o*: nom. *Màra, Stàna*, voc. *Màro, Stàno* usw., die Katholiken und Mohammedaner haben zum Teile *-e* in Beiden Kasus, wie in Dalmatien und Montenegro, zum Teile wieder *-a, -o*, wie die Orthodoxen ausserhalb Montenegros“, a lična imena na *-e* srećemo u govoru katolika i Muslimana zapadnijih krajeva koji se graniče sa Dalmacijom, pa sve do Bosne i Neretve (na istom mjestu).

Što se tiče postanka ovih imena, Rešetar je smatrao da su muški hipokoristici, kao i deminutivi, prvobitno bili na *-a*, tip *Pera*, a da su imena na *-o*, tip *Péro*, nastala analoškim putem uopštavanjem vokativnog nastavka i za nominativ, dakle *Péro* prema *Péro*. Promjena ovih imena, kao što je i ovdje već rečeno, nije jedinstvena: bosanski govorni tip je zadržao promjenu po *-a* deklinaciji: *Péro-Pérē*; jugozapad je sa nominativnim završetkom primio i cijelu paradigmatiku imenica muškoga roda, dakle: *Péro-Péra*.

U Sjevernoj Dalmaciji i u Lici, konstatuje Rešetar, javljaju se i imena sa nominativnim završetkom *-e*, tip: *Šime*, ali i tu ostaje promjena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Šime-Šimē*. Ovakvo stanje, sporadično, javlja se i u Dubrovniku (*Vice*), dok se u govorima Crne Gore javlja i: *Šime-Šima, Råde-Ráda*, tj. sa promjenom imenica muškoga roda na suglasnik (isto, str. 164—165).

Nama je danas poznatija geografija rasprostiranja navedenih hipokoristika, odnosno ličnih imena, na *-o, -a* i *-e*, nego što je to bilo poznato Rešetaru početkom ovoga vijeka. Prema postojećoj dijalektološkoj literaturi o rasprostriranju i promjeni ovih imena danas se može reći sljedeće:

I. 1. Govori Crne Gore sa arhaičnijom akcentuacijom, tj. govori zet-skoga tipa, imaju ovakvo stanje:

a) u muškom rodu su hipokoristike tipa *Bōlē, Jōlē, Milē, Dōlē, Krlē, Gālē*. Promjena je po obrascu ličnog imena *Mārko*, dakle; *Jōlē-Jōlā-Jōlū*.

b) Za ženska lica imamo tu hipokoristike na *-e*, tipa: *Ānde, Māre, Kāte, Jōke, Jōve, Stāne, Māše, Māle, Rūže, Stāke, Stōje, Dōbre*, i na *-a*: *Āndā, Sējā, Sējā, Mārā, Micā* (M. Stevanović: Istočnocrnogorski dijalekat, JF XIII, 61 — 64).

U crmničkom govoru, isti govorni tip, nalazimo *Āde, Rāde*, iako su tu običniji muški hipokoristici na *-o*: *Blāžo, Milo, Pēro, Rādo*. Ženska hipokoristička imena tu su obično na *-a*, ali se javljaju i ona na *-e*: *Gōrde, Māre, Čāke, Rōse, Mīle*, kao manje obična (B. Miletić: Crmnički govor, SDZb IX, 395—405).

I M. Pešikan za starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govorni tip konstatuje postojanje hipokoristika tipa *Māre, Mārē*, (SDZb. XV, 142). Tu se ne navode potvrde za mučka lična imena hipokorističkog obilježja sa nominativom na *-e*.

c) U novopazarsko-sjениčkoj zoni nalazimo hipokoristike muškoga roda na *-o*: *Vūko, Lūko*, i na *-e*: *Rāde*. Promjena obaju ovih tipova je po obrascu imenica muškoga roda: *Vūko-Vūka, Rāde-Rāda*. Iz toga govornog tipa nema potvrda za ženska hipokoristička imena na *-e* (D. Barjaktarović: Novopazarsko-sjениčki govor, SDZb XVIII, 84—87).

Kao što vidimo, arhaičniji ijekavski govori znaju za hipokoristike muškoga roda i na *-o*, i na *-e*. Istina, distribucija im nije ista. Promjena ovih hipokoristika uvijek je po obrascu imenica muškoga roda.

U govoru Bjelopavlića, koji cjelokupnom svojom strukturom — ako se uzme kao govorna cijelina — čini svojevrstan prelaz između govora zetskoga i istočnohercegovačkoga tipa, pored *Pēro-Pēra, Milo-Mīla* imamo i *Jōle-Jōla, Vūle-Vūla, Lāle-Lāla, Dōle-Dōla, Bōle-Bōla, Rāde-Rada*. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Māra, Ānda, Jōka, Dāra, Spāsa* (D. Čupić: Govor Bjelopavlića, SDZb XXIII, 72).

2. Ijekavski govori istočnohercegovačkog tipa znaju za hipokoristike tipa *Jōvo, Sūle*. Promjena je po obrascu imenica muškoga roda. Rjeđe se u tim govorima javljaju ženska hipokoristička imena na *-e*. Tako:

a) U pivsko-drobnjačkoj zoni pored *Āuro-Āura, Jōvo-Jōva* imamo i *Vūle-Vūla, Jōle-Jūla* (J. Vuković: Govor Pive i Drobnjaka, JF XVII, 54).

b) U nikšićkoj govornoj zoni nalazimo pored *Āuro-Āura, Īvo-Īva, Pēro-Pēra* i *Lāle-Lāla, Mīle-Mīla*. Za ženske hipokoristike navode se oblici vokativa: *Māro, Kāto, Āndo*, kao češći, i *Ānde, Plāne, Stāke*, kao rjeđi. To bi govorilo da je nominativ „standardni“, na *-a* (D. Vušović: Dijalekat istočne Hercegovine, SDZb III, 35).

c) U govoru današnje Istočne Hercegovine imamo, takođe, *Jóvo-Jóva, Súle-Súla*, ali tu „u jednom dijelu trebinjskog sreza, u mjestima koja se graniče sa Dubrovačkom župom, dvosložna lična imena sa dugouzlaznim akcentom na prvom slogu, tip *Mara*, u nominativu se završavaju na *-e*: *Káte, Máre, Stáne*“ (A. Peco: Govor Istočne Hercegovine, SDZb XIV, 122). Naravno, vokativ je: *Káte, Máre*. Interesantno je da tu nema muslimanskih hipokorističkih imena tipa *Fáte, Đúlse*.

U govorima ovoga tipa, dakle, rijetko se javljaju ženska hipokoristička imena na *-e*, a i tamo gdje se javljaju, upućuju na svoga zapadnijeg susjeda, dubrovački govorni tip. Muški hipokoristici u govorima ovoga tipa, bez obzira na to da li u nominativu imaju završetak na *-o* ili *-e*, mijenjaju se samo po obrascu promjene imenica muškoga roda.

d) Posebno mjesto među ijekavskim govorima zauzima dubrovački govor, i inače, i prema promjeni hipokorističkih imena. Naime, tu muška hipokoristička imena koja se u nominativu završavaju na *-o*, tip *Jóvo, Péro, Lúko*, imaju promjenu kao i istočnohercegovački govori: *Péro-Péra-Péru*. Lična imena ovoga tipa sa nominativom na *-e*: *Více, Páše*, imaju promjenu imenica ženskoga roda na *-a*: *Více-Vičē*.

Ženska hipokoristička imena mogu imati u nominativu i oblički završetak *-e*: *Máre*. Naravno, promjena je po *-a* deklinaciji (P. Budmani: Današnji dubrovački dijalekt, Rad 65, str. 170).

3. U ostalim ijekavskim govorima Hercegovine i Bosne, po pravilu, imamo *Jóvo-Jóvē, Súle-Súlē; Mára-Márē, Fáta-Fátē* i to:

a) U centralnohercegovačkom govornom tipu (od Jablanice do Zavale u Popovu polju), sa kojim se slaže i sjevernohercegovački govor, imamo *Jóvo-Jóvē, Súle-Súlē*. Tu će se javiti i imena tipa: *Jōva, Mūja, Rāda, Sūla*. I ova imena, kao i ženska tipa *Māra, Fāta*, zadržavaju akcenat nominativa u svim oblicima paradigme. Ni ovaj govorni tip ne zna za ženske hipokoristike na *-e*, tip *Mare, Fate*.

b) Ijekavski govori zapadne Bosne u ovoj osobini se slažu sa centralnohercegovačkim govornim tipom. Tu je: *Jóvo-Jóvē, Míle-Mílē*, a javlja se i tip: *Sāva, Mīća*. Istina, tu se javljaju i muški hipokoristici na *-e*, tip: *Bláže, Vlāde, Rīste*. Prema njima, izgleda, ne postoje ženski hipokoristici na *-e*. Ispitivači tih govora, naime, ukazuju na oblik vokativa tipa *Ándo, Bōso, Stāno, Stōjo* u kategoriji imenica ženskoga roda na *-a* (M. Dešić: Zapadnobosanski ijekavski govori, SDZb XXI, 228, 239—240, v. i D. Petrović: O govoru Zmijanja, str. 91—92).

4. U govorima zapadne Srbije, koji su i danas djelimično ijekavski, ili do kojih su dopirale jače ijekavske migracione struje, imamo ovakvo stanje:

a) U govoru Gorobilja, kod Užičke Požege, gdje se i danas u međusobnoj komunikaciji upotrebljava isključivo ijekavski izgovor, nalazimo: *Áco-Áca, Bóžo-Bóža; Búde-Búda, Svéle-Svéla*. Ženski hipokoristici su na *-a*: *Bílja, Bísa, Bóža*, odnosno: *Bùba*, za ženski rod i *Bòča, Míka* za muški rod (M. Nikolić: Govor sela Gorobilja, SDZb XIX, 704—706).

b) U govoru Lještanskog, kod Bajine Bašte, imamo: *Áco, Bóžo, Đóko, Jóvo*. Promjena je po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Téšo-Téšē-Téši*. U tom govoru, međutim, muška imena na *-e*, tip: *Vúle, Jòle, Míle, Cèle* imaju promjenu po obrascu imenica muškoga roda: *Vúle-Vúla-Vúlu*, što je i shvatljivo, s obzirom na akcenat, dugosilazni. Ali iz toga govora daje se potvrda i za dativski oblik *Jóli*. Istina, i to ime zna za promjenu po tipu imena *Marko*. U ovom govoru javljaju se i hipokoristici tipa *Jòva, Ljùba, Míča*. Iz ovoga govora navodi se i potvrda za ženski hipokoristik na *-e*: *Còle*, ali, očigledno, takav način tvorbe hipokoristika tu nije produktivan, nego ovo ime čini usamljen slučaj. Uz to, ni taj hipokoristik, kao ni oni tipa *Vúle, Míle*, svojim akcentom ne idu u grupu pravih hipokoristika, zato se i njihova promjena razlikuje od onih imena koja imaju sve hipokorističke osobine, tipa *Jóvo, Bóžo* (M. Tešić: Govor Lještanskog, SDZb XXII 213).

c) U govoru Gruže, kao krajnje istočne granice dopiranja ijekavskih govornih osobina, nalazimo: *Ánto-Ánta, Váso-Vása*, kao tipično gružanska imena (a ona tipa *Ánta, Vása, Rája* „preuzeta su iz književnog jezika“). Takvu promjenu imaju i muški hipokoristici na *-e*: *Ráde-Ráda, Dúle-Dúla, Míle-Míla* (I. Stevović: Šumadijski govor u Gruži, SDZb XVIII, 458—459).

d) U govoru Mačve, opet, imamo u jednim mjestima, zapadna Mačva, *Ándro-Ándrē*, kako je u bosanskim govorima; a u istočnom dijelu Mačve je *Ándra-Ándrē*, kako je i u ekavskom standardu (B. Nikolić: Mačvanski govor, SDZb XVI, 261—262). U Tršiću je: *Bóro-Bórē, Drágo-Drágē* (B. Nikolić), a Vuk je imao: *Božo-Boža* (V. P. Ivić: Pogovor Vukovom Rječniku, str. 126).

Kao što se iz navedenoga da zaključiti, ijekavski govori znaju za dvojak promjenu muških hipokoristika na *-o* i na *-e*. Istočniji njihov dio ima promjenu po obrascu imenica muškoga roda na konsonant: *Jóvo-Jóva, Súle-Súla*; zapadniji govori ovoga narječja imaju, po pravilu, promjenu ovih imena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*: *Jóvo-Jóvé, Súle-Súlē*.

Ovo dvojestvo promjene preneseno je i na područje Zapadne Srbije gdje se, takođe, javlja *Jóvo-Jóva*, ali i *Ándro-Ándrē*. To dvojestvo može biti vezano i za migracione struje koje su ovamo dopirale iz ijekavskih govora. Naravno, na te govore danas vrši jak pritisak ekavski standard u kome je,

po pravilu, odnos i u oblicima muških hipokoristika *a-e*: *Jóva-Jóvĕ*, i sigurno je da će ovaj tip imena u tim govorima sve više dobijati na upotrebi, a da će se odnos *o-a*, ili *o-e* (*Jóvo-Jóva*, *Jóvo-Jóvĕ*) povlačiti i dobijati karakter arhaičnosti, kao što tu inače ijekavske osobine poprimaju takav karakter.

5. U svim (i)jekavskim govorima koji se nalaze zapadno od Neretve i Bosne imamo muške hipokoristike tipa *Jóvo*, *Ráde*, odnosno *Jōva*, *Míča*. Promjena je isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*.

a) Tako imamo u Poljicima (Lika): *Đóko*, *Jóko*, *Péro*, *Đúro*, *Míčo*, *Nidžo*, *Túmo*, odnosno: *Đđka*, *Jđka*, *Pĕra*, *Đūra*, *Míča*, *Nidža*, *Túma*. Ovaj prozodijski paralelizam nalazimo i kod ženskih imena ovoga semantičkog obilježja: *Ána-Āna*, *Pĕrsa-Pĕrsa* i sl. Ne navode se potvrde za ovakva imena na *-e*, bilo muškoga, bilo ženskoga roda (D. Pavlica: Akcenatski sistem u govoru sela Poljica u Lici, Prilozi proučavanju jezika, 7, Novi Sad 1971, 79).

b) U Doljanima, Lika, imamo: *Ráde-Rádĕ*, *Pĕpo-Pĕpĕ*. I tu se javlja *Pĕpa-Pĕpĕ*. Ženska hipokoristička imena, takođe, imaju u nominativu oblički završetak *-a*: *Mára*, *Sáta*, *Jéla* (Lj. Narančić: Fonetske i morfološke osobine govora sela Doljana u Lici, Prilozi proučavanju jezika, 11, 1975, str. 121, o ovome v. i kod mene: Pregled srpskohrv. dijalekata, Beograd 1978, 84).

c) Takvo stanje nalazimo i u govoru Banije i Korduna. Pored *Đúro-Đúrĕ*, *Níko-Níkĕ*, *Jóvo-Jóvĕ*, tu je i: *Ráde-Rádĕ*, *Míle-Mílĕ*. Uz ova imena idu i ona sa kratkosilaznim akcentom na prvom slogu: *Míča-Míčĕ*, *Sáva-Sávĕ*.

U govoru Banije i Korduna imena tipa *Stanko*, *Veljko* imaju promjenu po prvoj deklinaciji: *Stânko-Stânka*, *Vĕljko-Vĕljka*, što je i shvatljivo, s obzirom na akcenat - dugosilazni, što nije odlika hipokorističkih imena (D. Petrović: Govor Banije i Korduna, Novi Sad—Zagreb 1978, str. 90—91).

6. U prekosavskim ijekavskim govorima nalazimo isto stanje. Tako imamo u govoru ijekavaca Slavonije: *Péro-Pĕrĕ*, *Báto-Bátĕ*, *Jóvo-Jóvĕ*. U slavonskim govorima nalazimo i *Tōma*, *Sāva* (v. S. Sekereš, Onomastica jugoslavica, II, str. 160).

I u govoru ijekavaca Baranje imamo *Péro-Pĕrĕ*. Tu i: *Mârko-Mârĕ-Mârki*, *Jânko-Jânĕ-Jânki*. Interesantna je Sekereševa konstatacija da u govoru Baranje imenice „kao *Pĕra*, *Páva*... imaju u gen. sg. uz prijedloge *kod*, *od* i sl. stariji nastavak *-i*: *kod Pávĭ*, *od Stípĭ*, *od Mârki*, *od Pĕrĭ*“ u dativu je oblički završetak *-e*: *otĭšo je k Pávĕ*, *ĭdem k Mátĕ*, *pošálji tĕ ĭvĕ* (S. Sekereš: Govor Hrvata u južnoj Baranji, HDZb 4, str. 377). To govori da u baranjskim govorima još ima tragova stare *-a* (tvrde) deklinacije imenica ženskoga roda (v. kod Sekereša na str. 384). Sa primjerima tipa *Páva*, *Stĭpa* ne bi trebalo miješati imena tipa *Mârko*, *Jânko*. Ta imena mogu i u nekim drugim

govorima da svojom promjenom pripadaju imenicama ženskoga roda na *-a*, čak i kada imaju dugosilazni akcenat.

7. I u Gorskom kotaru ijekavci imaju *Míčo-Míćē, Dúle-Dúlē* (B. Finka: Štokavski ijekavski govori u Gorskom kotaru, Zbornik za filologiju i lingvistiku, XX/1, str. 167).

I ovi podaci, iz ijekavskih govora migracionog tipa, a koji se nalaze zapadnije od Neretve i Bosne, i sjevernije od Save, jasno pokazuju prevlast, apsolutnu, paradigme *-a* osnova i kod muških hipokoristika tipa *Jovo, Rade*. U tim govorima pored ovakvih hipokoristika nalazimo i one tipa *Pèra, Níka*, koji ne moraju uvijek imati ovo semantičko obilježje, a koji uvijek imaju promjenu po *-a* deklinaciji.

U nekim od ovih govora, onim južnijim, javljaju se i muški hipokoristici na *-e*: *Tóde, Íve*.

Ova činjenica, tj. promjena naših hipokoristika isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a* u ijekavskim govorima zapadno od Neretve i Bosne, može biti od značaja i za određivanje izvorišne zone ovih ijekavaca. Naime, nepostojanje promjene po obrascu *Jóvo-Jóva, Ráde-Ráda* u ovim ijekavskim govorima upućivalo bi na zaključak da porijeklo tih ijekavaca, upravo njihovih daljih predaka, tražimo u onim ijekavskim govorima koji i danas imaju promjenu ovih imena po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, tj. koji imaju *Jóvo-Jóvé, Ráde-Rádē*. A to su centralnohercegovački govori. Istina, moglo bi se reći da su ovi ijekavci takvu promjenu uopštili ili na putu za novi zavičaj, ili, pak, u novom zavičaju. I jedna i druga mogućnost malo je vjerovatna. Ima osobina koje su ovi ijekavci primili na putu za novi zavičaj. Takva je, čini se, pojava u mj. *o (un, kunj, muram)* ali je teško vjerovati da su i lična imena bila u toj kategoriji govornih osobina. Evo zašto. Ti ijekavci dugi niz godina žive u neposrednom susjedstvu sa ikavcima šćakavcima u zapadnoj Bosni pa ipak oni nisu izgubili svoje osnovno govorno obilježje - ijekavizam. Nisu primili nijednu tipičnu ikavskošćakavsku osobinu, kao što ni ikavci nisu primili nijednu tipičnu ijekavsku osobinu. Oba ova govorne tipa, iako u neposrednom susjedstvu, nastavila su svoj vlastiti život, svoja vlastitu evoluciju. To bi, dalje, govorilo da većina ovih ijekavaca baštini iz starog zavičaja promjenu ovih hipokoristika po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, i da su tu osobinu sačuvali do naših dana. To bi, zatim, govorilo da su ti ijekavci u najvećem broju ovamo stigli iz onih ijekavskih krajeva u kojima i danas, a tako je bilo i ranije, imamo samo *Jóvo-Jóvé, Ráde-Rádē*. To bi upućivalo na zaključak da je centralnohercegovačka govorna zona bila matično područje predaka većeg broja ovih ijekavaca, isto onako kao što je istočnohercegovačka zona bila matično područje ijekavaca u Zapadnoj Srbiji gdje je još uvijek živ odnos *Jóvo-Jóva*. Postoji i niz drugih osobina

koje bi upućivale na takav zaključak. Istina je da se imena lako prilagođavaju govornoj sredini, ali je tačno da su kompaktnije govorne zajednice otporne na takve izmjene.

8. U ijekavskošćakavskim govorima centralne i istočne Bosne imamo, po pravilu, situaciju kakvu nalazimo i u ijekavskoštokavskim govorima Bosne, tj. *Jóvo-Jóvê, Ráde-Rádê*. Istina, iz tih govora ima potvrda i za drugačiju promjenu, onu po obrascu imenica muškoga roda: *Jóvo-Jóva*. Ali, izgleda, ta promjena nije organska osobina ovih govora nego je ovamo unesena iz ijekavskoštokavskih govora istočnohercegovačkog tipa (v. D. Brozović: O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta, HDZb. II 158). Istina, Rešetar je imao podatke da se promjena hipokoristika ovoga tipa po obrascu imenica muškoga roda (*Jovo-Jova*), javlja i u nekim drugim krajevima Bosne, up. „eine Flexion nach dem Typus Pero-Pera wurde mir nur aus Visoko m. (=muslimani, A. P.), Goražd (!) o. (=pravoslavci), Čajniče o., Foča, Kalinovik o. (Foča) und sowohl nach diesem Typus, als auch nach dem Typus Pero-Pere aus Višegrad o. und Glasinac o. und m. (Rogatica) bezeugt“ (Der Štokavische Dialekt, str. 164).

Moguće je da u nekim od ovih mjesta još i danas imamo takvu promjenu, tj. *Pero-Pera*, ali je sigurno da Visoko tu ide sa ostalim mjestima ovoga dijela Bosne, a tamo je *Jovo-Jove*. Isto tako je sigurno da danas i u Višegradu, i u Foči preovlađuje ta promjena.

Ikavski govori štokavskog dijalekta, kada su u pitanju hipokoristici ovoga tipa, pružaju ovakvu sliku:

a) U posavskim i podravskim govorima nalazimo pored hipokoristika tipa *Józo, Ívo, Ráde, Míle*, i one tipa *Jòza, Māta*. Promjena je po *-a* deklinaciji. U ovim govorima muški hipokoristici mogu biti obrazovani i posebnim nastavcima, npr. nastavkom *-an*: *Mātan, Mīkan*, što za naš problem nije interesantno (Stjepan Sekereš: Antroponimija i toponimija Slavonske Podravine, HDZ. III, 371—378, kao i: Slavonska osobna imena, Onomastica jugoslavica, 2, 1970, 158—161). U virovitičkom kraju je: *Máto/Māto, Józo/Jòzo* i, rjeđe: *Jòza, Tòna*. U srpskim naseljima te zone imamo: *Stévo, Péro, Míle, Ráde*. Promjena je po *-a* deklinaciji. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Māra/Māra, Kāta/Kāta*, odnosno: *Māra, Kāta* (Sekereš, HDZb. III, 335—336). I kod Ivšića nalazimo, iz Posavine, *Máto-Mātē* (Rad 196, 233).

Ni iz ovih govora nema potvrda za ženska hipokoristička imena na *-e*. Istina, a i to je potrebno istaći, u ovim govorima, kao, uostalom, i drugdje, hipokoristici nastaju i na drugi način, pomoću posebnih sufiksa, čime se isključuju iz kategorije hipokoristika o kojima je ovdje riječ, to jest iz kategorije dvosložnih imena sa tipiziranim akcentom. Tako, npr., u posavskim

i podravskim govorima ženska hipokoristička imena nastaju pomoću sufiksa *-ena*: *Marèna, Katèna*; *-ra*: *Cecàra, Lucàra*; *-ika*: *Màrika, Ròzika* i sl.; a muški hipokoristici nastaju i sufiksima *-ika*: *Jòzika, Làcika*, *-iša*: *Pavliša, Periša*, a kao hipokoristici javljaju se i imena tipa: *Střpa, Pàva, Màta, Jòza*, kao i izvedena nastavkom *-eta*: *Jozèta, Đurèta* (Sekereš: Slavonska osobna imena; Antroponimija i toponimija Slavonske Podravine).

b) U ikavskim govorima zapadnohercegovačkog tipa nalazimo isto stanje kao i u centralnohercegovačkom govoru. Tu je, naime, *Mújo-Múje, Ívo-Íve, Súle-Súle, Ráde-Ráde, Stípe-Stípe*. Uz ta imena idu i ona sa kratkosilaznim akcentom na inicijalnom slogu: *Múja, Jòza*. Ženska hipokoristička imena su na *-a*: *Màra, Kàta, Fàta, Hájra*, a javiče se i: *Kàta Tlázà*, mada ne tako često kao u centralnohercegovačkom govornom tipu, odakle ona i prodiru u ovaj govorni tip.

Uz hipokoristike ovoga tipa idu i one tipa *Sálko, Šévko, Jánko* Promjena je samo po *-a* deklinaciji. Ali ako takva imena imaju u nominativu dugosilazni akcent, ona gube hipokorističko obilježje i uključuju se u promjenu imenica muškoga roda na suglasnik. Otuda: *Jánko-Jánkè* prema *Jánko-Jánka*. Kao što vidimo, odsustvo samo jedne od osobina karakterističnih za ovakve hipokoristike, one prozodijske, dovoljno je da se izgubi ta semantička komponenta, a sa njom i njena promjena.

c) U govoru Imotske krajine i Bekije, koji je ikavski i štokavski, imamo dvojaku promjenu imena ovoga tipa I to: imena tipa *Ánte, Júre* imaju promjenu po *-a* deklinaciji; imena, pak, tipa: *Đúro, Stmo* mijenjaju se po istočnohercegovačkom deklinacionom obrascu: *Đúro-Đúra, Stmo-Stma* (M. Šimundić: Govor Imotske krajine i Bekije, str. 85) Ženska hipok. imena su na *-a*: *Ánda, Míla, Sláva* (isto, str. 106, 109).

Pošto u drugim ikavskim govorima i Hercegovine i Dalmacije imamo promjenu muških hipokoristika ovoga tipa obrazovanja samo po *-a* deklinaciji, ovo dvojstvo promjene u Imotskoj krajini može biti i kakav nanos sa strane. U svakom slučaju ni ovdje se ne može potpuno zanemariti uticaj migracionih talasa na ovu osobinu. Tim prije što su ovi predjeli mogli biti u tješnjim vezama sa svojim hercegovačkim zaledem u periodu turske uprave, tuda su se mogle kretati i migracione struje ka zapadu, a ima i naseljavanja iz istočne Hercegovine (v. Kod Šimundića na str. 12—13). Riječju, i tu se ogleđa dvojstvo koje karakteriše ijekavske govore hercegovačkog tipa, samo sada objedinjeno na jednom govornom području, a u raznim tipovima imena.

d) U govoru ličkih ikavaca štokavaca, okolina Perušića, imamo i hipokoristike na *-e*, kako za muška, tako i za ženska lica: *Máne, Dáne, Íbre; Pére, Mándè, Mácé*. Tu i: *Pèra-Pèrè*.

e) U jednom dijelu centralne Bosne, dolina Sane, pored hipokoristika tipa *Jóvo*, *Súle*, sa promjenom po obrascu *-a* deklinacije, nalazimo takvu promjenu i kod imena tipa *Marko*, čak i kada ta imena nemaju dugouzlazni akcenat na inicijalnom slogu: *Márko-Márkē*. To bi govorilo da se „stara kategorija naših klasičnih hipokoristika sa strogo utvrđenim gramatičkim poretkom nalazi već u dekadenciji“ (Bošković, op. cit 452), a i kod Vuka nalazimo: *Vide-Vida*, *Júre-Júra*, što ide u prilog ove pretpostavke.

Ženski hipokoristici tu su na *-a*, na *-e* i na *-o*: *Fáta*, *Fáte*, *Dérvo*.

Već je rečeno da takvo stanje nalazimo i u zapadnobosanskim ikavsko-šćakavskim govorima: *Mújo*, *Háse*; *Féza*, *Háte*, *Kádro*. Promjena je samo po *-a* deklinaciji.

Dakle, na štokavskom govornom području hipokoristička imena, sa cjelokupnim habitusom te kategorije imena: dvosložnost i dugouzlazni akcenat na osnovnom slogu — u govorima sa novoštokavskom politonijom — javljaju se sa trojakim oblikom nominativa: na *-a*: *Jóva*, *Mára*, *Fáta*; na *-e*: *Rade*, *Háse*, *Fáte* i na *-o*: *Jóvo*, *Háso*, *Ájko*. Distribucija tih hipokoristika je ovakva:

— muška hipokoristička imena na *-a* u nominativu: *Jóva*, *Rada* vezana su za ekavske govore;

— muška hipok. imena na *-a*, ali sa kratkosilaznim akcentom na inicijalnom slogu, bez obzira na to da li su danas hipokoristička ili ne, nalazimo u različitim krajevima štokavske teritorije: u zapadnoj Srbiji, Crnoj Gori, Slavoniji, Lici, Kordunu, zapadnoj Bosni, centralnoj, sjevernoj i zapadnoj Hercegovini — iz ovih krajeva takva imena mogu da se šire i u druge govore (isp. o tome članak I Popovića u časopisu *Pitanja savremenog književnog jezika*, Sarajevo 1952, knj. IV, 243—253, kao i A. Peco u *Našem jeziku*, knj. IV, 240—243, uz to i R. Bošković: *Odabrani članci i rasprave*, Titograd 1978, str. 483);

— muške hipokoristike na *-o* i *-e*, tipovi *Jóvo*, *Ráde*, nalazimo u svim ijekavskim i ikavskim govorima, kao i u današnjim ekavskim govorima koji su nekada bili ijekavski, ili su bili pod neposrednijim i intenzivnijim ijekavskim uticajem;

— promjena tih imena (*Jovo*, *Rade*) je dvojaka. U ijekavskim govorima istočnohercegovačkog i zetskog tipa promjena je po obrascu imenica muškoga roda. Takvu promjenu nalazimo i u ikavskim govorima Imotske krajine i Bekije kod imena na *-o*: *Simo*, *Đuro*; u ostalim ijekavskim/jekavskim i ikavskim govorima promjena je po *-a* deklinaciji;

— i u ijekavskim šćakavskim govorima ova imena imaju promjenu po *-a* deklinaciji, iako se na području tih govora sreće i promjena po obrascu imenica muškoga roda na suglasnik — drugo je pitanje koliko je ta osobina danas tu tipična;

— muški hipokoristici na *-e*, tip *Júre, Háse* tipični su za ikavske govore. Ikavski štokavski govori, istina, ne znaju za *Háse, Ósme*, ali su, zato, ta imena sasvim obična u ikavskim šćakavskim govorima zapadne Bosne;

— od ijekavskih štokavskih govora muške hipokoristike na *-e* običnije su u ličkim, dubrovačkim i zetskim govorima nego u hercegovačkim govorima. Promjena je po obrascu imenica muškoga roda u zetskim, a u ličkim govorima i u Dubrovniku je: *Páše-Pášē, Vice-Vicē, Máne-Mánē* (Bošković, op. cit. 483);

— tipovi *Bâne-Bâneta, Žâre-Žâreta, Bâne-Bâneta* svojstveni su ekavskim govorima, ali ne svima podjednako (v. o tome kod Boškovića, op. cit.). Prozodijska komponenta ovih imena može biti presudna za njihovu promjenu — a sve to, opet, isključuje ta imena iz ovoga i ovako određenog rada;

— ženska hipokoristička imena na *-a*, tip *Mára, Káta, Fáta*, nalazimo na cijelom području štokavskog dijalekta;

— ženska imena na *-a* tip *Ānda, Kāta, Fāta*, s kratkosilaznim akcentom na prvom slogu, imamo u centralnohercegovačkoj govornoj zoni i nekim zapadnijim ijekavskim govorima (Lika, Slavonija). Iz centralnohercegovačke zone ova osobina se širi i na neke susjedne govore;

— ženska hipokoristička imena na *-e*, tip *Máre, Ānde*, nalazimo u južnijim oblastima ijekavskog narječja — od Dalmacije do Crne Gore, zatim u ikavskim govorima, kako ikavskim štokavskim tako i ikavskim šćakavskim;

— ženska hipokoristička imena na *-o*, tip *Ajko, Kádro*, nalazimo, uglavnom, u ikavskim šćakavskim govorima centralne i zapadne Bosne.

Čakavski dijalekat

S obzirom na to da su mnogi štokavski govori u bližim vezama sa čakavskim govorima, i istorijski i u naše vrijeme, neće biti suvišno ako se upoznamo i sa stanjem koje nalazimo u govorima toga dijalekta, tj. da se upoznamo sa oblicima i promjenom hipokoristika tipa *Ivo, Pero* u tim govorima.

U Čakavskim govorima sasvim su obični hipokoristici na *-e*, kako u muškom, tako i u ženskom rodu. Potvrda za to nude mnogi opisi tih govora.

a) Tako na Hvaru imamo: *Júre-Júreta, Íve-Íveta, Môte-Môteta, Pêre-Pêreta* (M. Hraste: Čakavski dijalekat ostrva Hvara, JF XIV, 21; kao i: Čakavski dijalekat ostrva Brača, SDZb. X, 36). Tu je i: *Lúce, Mâre, Kâte, Lúkře* (Hvar, str. 29, Brač, str. 36, 39). U govoru Sumartina, Brač, imamo:

Ánte, Fráne, Józe, kao i: *Máre, Mánde, Káte* (P. Šimunović: Sumartinska onomastika, Rasprave Instituta za jezik, knj. I, Zagreb, 1968, str. 98—99).

b) Tako je i u govoru ostrva Žirja koje čini „krajnji izvanjski otok šibenskog arhipelaga“, up. *Märe, Käte, Štōše, Dōre; Ive, Bäre, Ánte, Pēre, Šime, Vlāde, Tōme*, pored: *Knjājo, Mījo*. Promjena je po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*, tj.: *Mare-Mare* „kao i u književnom jeziku“ (B. Finka — A. Šojat: Govor otoka Žirja, Rasprave Instituta za jezik, I, 166—167).

c) U govoru Senja imamo: *Frānē, Pērē, Jūrē*, pored: *Frāna, Jūra*, za muška lica. Za ženska lica tu nalazimo: *Āna, Fāna, Kāta* (M. Moguš: Senjski govor, Senjski zbornik za 1966, str. 62—64).

d) U govoru Suska imamo: *Jūre-Jūreva, Jīve-Jīveva, Stīpe-Stīpeva* (Hamm J., Hraste M., Guberina P.: Govor otoka Suska, HDZb. I, 100).

e) Na Dugom otoku hipokoristike na *-e*, tip: *Kātē, Pērē*, imaju u genitivu *-e*: *Kātē, Pērē*, u dativu *-i*: *Kātī, Pērī* (B. Finka: Dugootočki čakavski govori, HDZb. 4, str. 102—104).

f) U karlovačkoj govornoj zoni, gdje se ukrštaju osobine svatri naša dijalekta, nalazimo: *Rādē, Tōnē; Mārē, Kātē*. Uz ta imena idu i ova: *Pēra, Jīva, Jōža, Māta*, kao i: *Jīvo, Pēro, Jōso, Slāvo, Tōne, Jāndre*. Sva ova imena u promjeni „proširuju svoju osnovu infiksom *-i-*“, a ovaj se infiks „veže uz genitivno *-e* promjene *-a* osnove ako Nsg. završava na *-a* ili *-e* (Gsg. *Jūreta, Jōžeta, Māteta, Tōneta*, Dsg. *Jūretu, Mātetu, Tōnetu*), a neposredno na Nsg. kad taj svršava na *-o* (Gsg. *Pērota, Jīvota*...)“ (B. Finka—A. Šojat: Karlovački govor, HDZb. III, 108—118). Danas tu nisu neobični ni genitivi na *-e*: *Jīve, Māte, Jūre, Jōže*.

Ženska hipokoristička imena, pored nominativa na *-a*: *Nāda|Nādā, Kāta*, znaju i za oblike na *-e*: *Jānē, voc. Jāne* (isto, str. 119).

g) I u ozaljskom kaj-ča govoru nalazimo: *Jīve-Jīveta, Mīke-Mīketa, Vīde-Vīdeta, Pāve-Pāveta*. Tu imamo i: *Jāndro, Mīško; Pēro, Rōko, Štēfo, Tōmo*. Promjena je, izgleda, po *-a* deklinaciji (S. Težak: Gramatička maskulinizacija ženskih i feminizacija muških imena u ozaljskoj antroponimiji, Onomastica jugoslavica, 5, Zagreb 1975, str. 81—84). I u Gradišću je: *Mārko -ē, Mīško, -ē, Brānko -ē* (podaci dobijeni od Irene Varge iz Gradišća).

h) U govoru ličkih čakavaca (Brinje i okolina) imamo: *Jūre, Mīle, Pēre, Stīpe, Jīve; Jōso*, kao i: *Jīva, Jūra, Pāva*, za muški rod, a: *Jēle, Jūle, Mánde, Rūže* i *Mīca, Jūka* za ženski rod. Promjena je po *-a* deklinaciji (B. Finka—S. Pavešić: Rad na proučavanju čakavskog govora u Brinju i okolici, Rasprave Instituta za jezik, 1, str. 18).

i) I u govoru čakavaca Lešća (kod Otočca) imamo *Jāndre, Jūre, Māte, Pāve, Pēre* i *Jōso, Mīko*. Promjena je po *-a* osnovama (P. Ivić: O govoru ličkih čakavaca (okolina Otočca), Zbornik za filologiju i lingv. VII, 129).

Kao što vidimo, svi navedeni ikavskočakavski govori imaju hipokoristike na *-e*.

Da ovdje, uzgred, ukažemo na jednu od mogućih razlika između sjevernočakavskih i južnočakavskih govora, a koja je vezana i za hipokoristike.

U jednom dijelu čakavskih govora, onom južnijem, promjena imenica na *-a*, pa i ličnih imena koja se mijenjaju po toj promjeni, ima u genitivu *-e*, u dativu *-i* kao obličke završetke: *žena-žene-ženi*. U sjevernijim čakavskim govorima još uvijek se javlja i promjena tih imenica po obrascu: *žena-ženi-žene*. Takvu promjenu nalazimo u nekim istarskim govorima (v. J. Ribarić: Razmještaj južnoslov. dijalekata po poluotoku Istri, SDZb. IX, 104), u Kastavštini i nekim mjestima na Kvarnerskim otocima (v. kod mene: Pregled srpskohrv. dijalekata, 142—144), na Visu (M. Moskovljević: Govor ostrva Vis, Issledovanja po serbohrvatskomu jazyku, Moskva 1972, str. 125) i dr. Vidjeli smo da na takvu promjenu nailazimo i u govoru Baranje (v. na str. 95). U bužetskoj govornoj zoni imamo ovakvu promjenu: *Jure-Jureta-Jureti*, *Kate-Kateta-Kateti* (P. Šimunović: Dijalekatske značajke bužetske regije, Istarski mozaik, 5, 1970, str. 47). Kastavština, opet, nudi podatke da pored savremene promjene: *Frane-Franeta-Franetu* zna i za promjenu po tipu: *Mare-Mareti-Marete-Maretu*, a pretpostavlja se da je moguća i promjena po tipu: *Ive-Iveti-Ivete-Ivetu*, jer u Jadrasovim tekstovima nalazimo primjere: *po Tonete*, *po Ivete*, za lokativ (v. Bošković, op. cit. 481).

Naravno, jezičko nivelisanje i ovdje dolazi do izražaja. Standardni jezik, sa svim sredstvima javne informacije, ruši staru paradigmu i nameće svoje deklinacione obrasce. To potvrđuju i svi noviji radovi iz dijalektologije.

Za nas je značajna konstatacija da hipokoristici na *-e*, kako za muška, tako i za ženska lica čine sastavni dio antroponimije u svim ikavskim govorima — štokavskim i čakavskim. Uz to takvi hipokoristici nisu strani ni drugim govorima koji se nalaze u susjedstvu sa ikavskim govorima. Naravno, takvih oblika hipokoristika nalazimo i van ovih područja, ali je činjenica da su takva imena upravo karakteristična za naznačene predjele naše jezičke teritorije. I u oba roda.

II O postanku ovih hipokoristika

Posebno pitanje je kako su nastala hipokoristička imena sa tipiziranim akcentom i brojem slogova: dvosložna sa dugouzlaznim akcentom na inicijalom slogu. O ovome pitanju dosta se pisalo u stručnoj literaturi. U posljednje vrijeme o ovome je pisao prof. R. Bošković, i to u radovima: I dobri

Daničić neki put zadrema, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. XLII, sv. 1—4, 1976, str. 333—335, zatim: Iz onomastičke derivacij i povodom nje, Onomastica jugoslavica, knj. 6, 1976, str. 187—194; O bosansko-hercegovačkoj deklinaciji Salko-Salke, Naš jezik, knj. XXII, sv. 3, 1976, str. 98—100, i u već pominjanom radu iz Daničićeva zbornika (v. sve u knjizi: Odabrani članci...).

Polazeći od zaključaka do kojih je došao prof. Bošković, o porijeklu i promjeni ovih hipokoristika može se reći sljedeće:

a) Najstarija praslovenska skraćena imena, „Kurznamen“, bila su ona tipa: *Stanz*, *Voldz*, *Radz*. Tim imenima odgovaraju naša srednjovjekovna imena tipa: *Stanb*, *Vladb*, *Radb*. Hipokorističko obilježje ova imena će dobiti tek onda kada im se doda hipokoristički nastavak *-jb* i kada počinju da glase: *Rad'b* < *Rad+jb*, *Stan'b* < *Stan+jb* i sl. U docnijem razvitku jezika shvatiće se da su palatalni suglasnici osnovni nosioci hipokorističnosti, i da se oni, kao takvi, mogu dezintegrirati od osnove i dodavati na bilo koju vokalsku osnovu za tvorbu hipokorističkih imena, to jest, palatalni suglasnici će postati produktivni hipokoristički sufiksi koji će se dodavati prvome slogu, na vokal, ma koga glagola.

b) Sljedeću fazu u razvitku hipokoristika karakteriše vezivanje vokala *-a* i *-o*, kao hipokorističkih po prirodi, kod imena muškoga roda za već postojeće hipokoristike sa palatalnim suglasnikom na kraju. Ovim tvorbenim procesom stvara se novi odnos između osnovnog ili pravog imena i njegovog hipokorističkog lika. Hipokoristički vokali sada preuzimaju na sebe semantičko obilježje hipokorističnosti, tj. postaju nosioci te semantičke vrijednosti ovih imena, a ne više palatalni suglasnik finalnog sloga. To, opet, govori, da je ova epoha jezičkog razvitka znala za dvojake oblike hipokorističkih imena i to:

a) one starije, sa palatalnim suglasnikom na kraju, tip: *Rad'b*, *Mil'b*, i

b) one nove, sa uopštenim hipokorističkim vokalom, vokalom koji počinje da preuzima na sebe to semantičko obilježje, i, naravno, očuvanom starom osnovom na palatalni suglasnik. To su imena tipa: **Rād'ǎ*, **Rād'ǝ*, *Rād'ǝ*.

Ovaj novi tip hipokoristika, sa vokalskim završetkom, i tipiziranim morfološkim likom (to su sada dvosložna imena *Rād'ǎ*, *Rād'ǝ*), unijee čitavu revoluciju u ovu kategoriju ličnih imena. A to zbog toga što ovaj tip imena karakterišu posebne strukturalne komponente koje će postati relevantne upravo za imena ovoga semantičkog obilježja, za hipokoristike. A to su ove njihove odlike:

1. Obavezna dvosložnost hipokorističkog imena,
2. Obavezno dug osnovni vokal,

3. Obavezna oksitoneza.

Navedene tri osobine vremenom će postati osnovno obilježje hipokorističnosti u dvosložnim imenima uopšte, a ranije odlike tih imena — palatalni krajnji suglasnik i vokalski hipokoristički završetak — neće više biti tako značajne, gubiće svoj primarni semantički karakter. Otuda vrlo rano i pojava imena *Rade* pored *Rada* i *Rado*. Vokal *-e*, kao nastavak za tvorbu hipokoristika, koji je danas u našem jeziku dosta produktivan, mogao se javiti ili kao posljedica asimilacionih procesa u sklopu jednoga imena *-Rad'o* > *Rad'e* (a imena kao *Rad'b* i ona tipa *Rādā, Rādđ, Rādē*, javljaju se „sve do kraja 15. veka“), ili kao novi tvorbeni impuls začet u odnosima koje imamo u praslovenskim deminutivima tipa *Radeta, Vladeta*, koji se kao takvi nisu osjećali dovoljno hipokorističkim, i kada se prema njima javilo novo *Rade, Vlade* — sa cne tri relevantne osobine: dvosložnost, dug osnovni vokal i oksitoneza —. Od 11. veka ovim će se imenima pridružiti i ona tipa *Stāne*, koja su nastala od nehipokorističkih imena tipa *Voldz, Hranz* i uopštenog deminutivnog nastavka *-e* (iz kategorije imenica tipa *otročę - otročęte, moldę - moldęte*), ali su ona i dalje zadržala svoje prozodijske karakteristike: dugosilazni akcenat u svim oblicima paradigme.

Sudbina i distribucija ovih hipokoristika nije ista u svim našim govorima, ali im je zajednička težnja da se dvosložnost i dug osnovni vokal zadrže kao bitni elementi hipokorističnosti. Sekundarna dekompozicija palatala omogućila je da se u tvorbenim procesima ovih imena uključe svi deminutivni sufixi, kako palatalni, tako i velarni; uz to dolazi i „dometanje“ nekih suglasnika na već postojeće hipokoristike, up. *Radon, Rahon, Bogon*.

c) Posebno je zanimljiva paradigma ovih imena, kako na dijahronom, tako i na sinhronom presjeku našega jezika. O ovome problemu dosta se govori u radu prof. Boškovića: Kategorija starih srpskohrvatskih ličnih hipokoristika... Odatle se jasno vide i uzročnici današnjim nejednakim deklinacionim obrascima ovih imena; up. *Būdē-Būdetē, Būde-Būdetē, Būde-Būdetā, Būde-Būda, Būde-Būdē*, eventualno i: *Būde-Būdeti*. Tu treba tražiti i porijeklo hipokoristika tipa *Muja, Jova*, u kojima je kratkosilazni akcenat „uspomena na kose padeže nekadašnje deklinacije *Rāde-Rādetē* (Križanićeve), a oblici nominativa na *-a* „verovatno ostatak od nekadašnjega hipokorističkoga *-a*“ (Bošković). Moguće je, dodajmo uz to, da su ova imena nosila u sebi i jednu vrstu pojačane hipokorističnosti. Bar u nekim govorima u kojima se javljaju (centralnohercegovački govorni tip). A ako ova i ovakva imena izgube hipokorističko obilježje, što nije rijedak slučaj, prema njima se javljaju novi hipokoristici, sa cjelokupnim habitusom tih imena: dvosložnost, dug osnovni vokal i, sada, dugosilazni akcenat na inicijalnom slogu. Otuda prema *Sālka-Sālko, Jānka-Jānko, Šēvka-Šēvko* i sl., a gdje „nema

imena tipa *Stđjka*, *Šefka* (scilicet u jekavskim i ikavskim govorima), ne bi trebalo da ima ni deklinacije tipa *Mújko*, *Mújké*, *Véljko*, *Véljkē*“ (Bošković). Ako od ovoga načelnog stava ima odstupanja, u pitanju su različita preplitanja, kako na dijalekatskom, tako i na gramatičkom planu.

U vezi sa ovim jedna napomena. U bosanskohercegovačkim govorima, koji imaju promjenu hipokoristika tipa *Jóvo*, *Mújo* po *-a* deklinaciji, po toj promjeni idu i hipokoristici tipa *Jánko*, *Sálko*. Prema tim hipokoristicima postoje lična imena istog glasovnog sklopa, ali drugačijih prozodijskih karakteristika, tj. prema *Jánko* imamo *Jânko*, prema *Žárko* imamo *Žârko*. Interesatno je da za ovakvo stanje ne znaju muslimanska imena tipa *Salko*, *Ševko*/*Šefko*. Ili bar meni to nije poznato. Za to bi se moglo naći i jedno objašnjenje. U imenima tipa *Janko*, *Žarko* prozodijska komponenta dolazi kao osnovni semantički diferencijalni znak (*Jânko*:*Jánko*), u muslimanskim ličnim imenima tipa *Salko*, *Ševko* nije takav slučaj. Osnovni oblici tih imena glase: *Sálík*, *Šéfík*, a oblici *Sálko* i *Šévko* su upravo hipokoristički i prema njima se nisu mogli tvoriti novi oblici bez izmjene glasovnog sklopa. Ali je moguće da se sufiksom *-ica* dobijaju novi hipokoristici sa posebnim deminutivnim obilježjem: *Sálkica*, *Mújkica*, i sl. To je, po mom mišljenju, razlog zašto postoji ova razlika između hipokoristika tipa *Janko* i onih tipa *Salko*. Promjena ovih imena, kao što je već rečeno, zavisi od prozodijske komponente. Vidjeli smo da se u nekim govorima ovim imenima pridružuje i lično ime *Marko*.

Zapadnobosanska hipokoristička imena tipa *Háse*, *Fáte*, a koja nas ovdje i posebno interesuje, cjelokupnim svojim habitusom potvrđuju pripadnost kategoriji hipokoristika: dvosložna su i imaju dugovlazni akcent na osnovnom slogu. Promjena ovih imena je isključivo po obrascu imenica ženskoga roda na *-a*. I njihovo porijeklo je jasno. Nastala su od imena orijentalnog porijekla po domaćem tvorbenom obrascu: od *Hasan - Hase*, od *Fatime - Fate*. To, opet, govori da su hipokoristici ovoga tipa na području zapadne Bosne u predtursko vrijeme imali u nominativu završni vokal *-e*, to jest: da su na tom tlu u predturskom periodu postojala, i bila sasvim obična, hipokoristička imena tipa *Pere*, *Luce*. Promjena ovakvih imena bila je isključivo po obrascu — *a* deklinacije i bez tragova promjene po tipu *Bude-Budete*. Na takav zaključak upućuje stanje koje nalazimo i u pisanoj riječi sa ovoga tla. To bi, opet, govorilo da na ovom tlu, u vrijeme islamizacije ovoga dijela Bosne, nije bilo paradigmatičkih odnosa kakve potvrđuje pisana riječ Jurja Križanića za hipokoristike na *-e*, tj. nije bilo promjene tipa *Rade-Radete-Radeti-Radetu*, nego je samo bilo *Rade-Rade-Radi-Radu*, za koju zna i Križanić (v. Bošković, op. cit. 480) u koju su se potpuno uklopila i muslimanska imena ovoga tipa obrazovanja, kako muška, tako i ženska. Iz ovoga

bi, zatim, slijedio zaključak da je promjena *Rade-Rade* rano nastala, da je, u početku možda, bila obilježje ikavskih i čakavskih govora, i da je rezultat deklinacionog ukrštanja „primarnoga tipa muških hipokoristika — *Būdā-Būdē*, i novoga tipa njihova — *Būdē-Būdetē*“ (Bošković, op. cit. 482). Uzgred da napomenemo da su na ovom tlu rijetka muslimanska prezimena tipa *Hu-setić*, *Hasetić*, koja bi svojom osnovom upućivala na promjenu *Huse-Husete*, kao *Bude-Budete* (up. o ovome: S. Ivšić: *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970, 208), pa ako se negdje na ovom području i nađu takva prezimena, kao i ona tipa *Laketić*, *Janketić*, nije isključeno da su ona ovamo unesena iz ličkih govora, ili nekih drugih zapadnijih govora koji su u svojoj strukturi imali, ili još imaju, promjenu ovih hipokoristika po obrascu *Bude-Budete*, a gdje je ranije bilo i Muslimana.

U vezi sa ovim problemom, pojavom muslimanskih hipokoristika tipa *Hase*, *Fate*, značajno je ukazati na sljedeće. Bilo je mišljenja da je u zapadnoj Bosni tuđinski elemenat bio brojno vrlo jak i da je umnogome dao obilježje razvitku ovih krajeva. Ja sam u radu o zapadnobosanskim ikavskočakavskim govorima (BHDZb. I) nastojao da na osnovu jezičkih elemenata pokažem i dokažem autohtonost Muslimana ovoga dijela Bosne. Uz sve dokaze koji su tamo navedeni sada se može navesti i ovaj — postojanje hipokoristika na *-e* i njihova promjena po *-a* deklinaciji. Ovaj govorni elemenat može se, takođe, uzeti kao relevantan za određivanje porijekla Muslimana zapadne Bosne. Sva strana imena ovdje, kao i u drugim našim krajevima, dobila su izrazito domaće obilježje — i glasovno, i obličko i prozodijsko. Otuda u ovim krajevima hipokoristička imena na *-e*, što nije prisutno u drugim ikavskim čakavskim govorima Bosne, ili takva imena tamo nisu ovako česta, a takvi hipokoristici mogu, isto tako, da potvrđuju starinu ovih govora. Tu još *-o* nije „smenilo“ staro *-e* (Bošković R.: I dobri Daničić neki put za-drema)

Dakle, i ovdje se dešavalo ono što se dešavalo i u govorima Hercegovine. Lična imena preuzimana iz turskoga jezika dobijala su domaće „ruho“, domaći habitus. Otuda u Hercegovачkim govorima *Mújo-Múja*, kao *Jóvo-Jóva*; *Mújo-Mújě*, kao *Jóvo-Jóvě*; *Múja-Mújě*, kao *Jđva-Jđvě*. Dakle, paradigma uvijek sa istim karakteristikama.

Naravno, sa imenima tipa *Fáte*, *Hájre*, ne treba miješati imena tipa *Fatíme*, *Hajrije*, koja, isto tako, nalazimo u govorima zapadne Bosne. U pitanju su fonetski likovi tih imena kakve nalazimo u jeziku iz koga su ona preuzeta, u turskom jeziku, isp *Fatíme*, *Hayriye* i sl. (v. Ismet Smailović: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Monografije I, Sarajevo 1977, s.v.).

Istina, ovdje bi se moglo postaviti pitanje: koliko su ovakva imena, i sa ovakvim vokalskim završetkom, tj. sa završetkom *-e* umjesto običnijeg *-a*, uticala na pojavu hipokoristika tipa *Háte, Fáte* pa i onih tipa *Hase, Huse* u ovim govorima. Mada bi se imena tipa *Fatime* i *Fate* mogla dovoditi u neku vezu, čini mi se da pojava ovih posljednjih nije bila uslovljena postojanjem onih prvih. Drugačije rečeno, hipokoristici tipa *Hate, Fate* nisu nastali pod uticajem ličnih imena tipa *Fatime, Hajrije*. Ima više dokaza za to. Evo nekih: 1. Na ovom području postojala su hipokoristička imena ovoga tipa i prije dolaska Turaka u naše krajeve, i prije islamizacije. To su ona tipa *Bude, Ane*. 2. Ako bi se i moglo pomišljati na nekakav uticaj imena tipa *Fatime* na pojavu onih tipa *Fate*, ova veza se nikako ne bi mogla uspostaviti između *Fatime* i *Hase*, a tu izvorni oblik ovoga muškoga imena nije imao mogućnosti da utiče na pojavu hipokoristika, pogotovo ovakvog fonetskog lika toga hipokoristika 3. Postoje i u drugim našim govorima muslimanska ženska imena na *-e*, makar i u vidu polusloženica: *Fatme-hanuma, Hajrije-hanuma*, pa ipak tamo nalazimo hipokoristike na *-a*: *Fata, Hajra* i 4. U jednom dijelu istočne Hercegovine, trebinjska oblast, postoje ženski hipokoristici na *-e*: *Mare, Stane*, ali ne i *Fate, Hate*, a ima krajeva gdje su hipokoristici na *-e* sasvim obični, a gdje nije bilo intenzivnijih kontakata sa turskim jezikom (Dubrovnik, Crna Gora, čakavsko područje, uključujući i čakavske oaze van granica SFRJ, Gradišće, npr.). Sve to govori da pojava naših hipokoristika na *-e* nije vezana za postojanje ženskih ličnih imena tipa *Fatime, Hajrije* u govorima zapadne Bosne. Naši hipokoristici, da to ponovimo, proizvod su naših tvorbenih impulsa. Sve njihove karakteristike: fonetske, morfološke i prozodijske, isključivo su naše i uvijek su podudarne sa tim osobinama u imenima domaćeg porijekla. Domaća jezička svijest i ovdje je bila presudna: stranom imenu dat je domaći pečat.

III O ženskim hipokoristicima tipa *Ajko, Kádro*, koliko mi je poznato, nije šire raspravljano u našoj antroponimici, a to zbog toga što su nam takvi likovi ovih hipokoristika bili nepoznati. Ja sam u radu o zapadnobosanskim ikavskočakavskim govorima (BHDZb. I, str. 49) samo konstatovao njihovo postojanje, ali tu nisam ulazio u šire objašnjenje ove pojave (u tome radu se pored Uvoda daje još samo Fonetika). O tim imenima nešto više nalazimo u knjizi Ismeta Smailovića: *Muslimanska imena orijentalnog porijekla u Bosni i Hercegovini* (Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Odjeljenje za jezik, Sarajevo 1977). Navodeći takva hipokoristička imena (kao: *Ajko, Bejzo, Džehvo, Hato, Havo, Kado, Mejro, Nazo, Hanko, Ramzo, Šaho*, uz koja bi išla i: *Sačo, Kadro*) Smailović konstatuje da takvih ženskih hipokoristika pored u Bosanskoj krajini nalazimo još u nekim mjestima Imotske krajine, "u selima Zagvozdu, Grabovcu i Rastovcu, zatim još više na zapad

u selima omiške općine (Donja Žezavica, Šestanovac, Zadvarje, Slime i dr.“ gdje imamo *Jago*, *Iko* (podaci M. Šimundića). Takvih imena nalazimo, zatim, u nekim mjestima u dolini Rame i Bile, gdje se javlja: *Begzo*, *Šazo*, *Hato*, *Ajko* (op cit. str 75). Smailović, i sa pravom, odbacuje bilo kakvu vezu ovih imena sa supstratom, kao i sa orijentalnim jezicima. Bez sumnje, to je naša antroponimijska osobina, a reklo bi se da je njeno postanje tijesno vezano sa našom istorijom, a i sa postankom naših hipokoristika ovoga tipa uopšte. Ovakvih ženskih imena, tj. na *-o* u nom. sing., nalazimo i u govoru Tijesnoga na o. Murteru: *Bójo*, *Jáko*, *Mášo* (v. JF XVI, 163)

Poznato je da ima i drugih krajeva naše jezičke teritorije u kojima srećemo za ženska lica hipokoristike na *-o*. To su imena tipa: *Míčo* < Mileva, *Májo* < Marija, *Mído* < Milica, *Míšo* < Mirjana. Ovakva imena nose u sebi jedan stepen pojačane hipokorističnosti i obično se daju ženskim licima u čijem domu nema muškaraca. Tim oblikom, tj. morfološkom maskulinizacijom nominativa ličnog imena, kazuje se pojačana hipokorističnost. Ovaj momenat mogao bi da se uzme kao relevantan i pri objašnjenju naših hipokoristika na *-o*. Prof. Stjepan Ivšić smatra da su sva imena na *-o*, od míla „imenice sred. roda“ (Slavska poredbena gramatika, str. 208).

Iz onoga što je ovdje već rečeno o postanku hipokoristika ovoga tipa da se zaključiti da ta imena imaju svoj standard: obavezno su dvosložna, obavezno imaju dug inicijalni slog — a akcenat i vokalski završetak mogu biti različiti, zavisno od govornog tipa u kome se javljaju. Ovdje su se stekli svi ti uslovi. Pošto vokalski završetak tu više nije presudan: može se javiti i *-a*, i *-e*, i *-o*, jasno je da se pored *Fata*, *Fate* moglo javiti i *Fato*, pored *Hata*, *Hate* i *Hato* (pojava drugih vokala u ovoj funkciji semantički je bila nemoguća, jer svaki drugi završetak, *-i* i *-u*, nose u sebi i deklinacionu odrednicu: *Fati* = dativ, *Fatu* = akuzativ i sl.) Dakle, sa morfološkog stanovišta pojava ženskih hipokoristika na *-o* nije neobjašnjiva. Uz to ide i još jedan momenat. Ženske hipokoristike na *-o*, kao što smo vidjeli, nalazimo uglavnom u krajevima gdje je život muškaraca bio isuviše kratak. To su krajevi: Bosanska, Imotska, i oblasti koje su sa njima tijesno vezane. Taj momenat mogao je da utiče na morfološku maskulinizaciju ovakvih imena. Tom pojavom ne samo da se pojačavala semantička komponenta njihova, nego se, na izvjestan način, u ženskom licu gledalo muško lice. Paradigma i kongruencija, naravno, ostale su neizmijenjene, tj. zadržale su karakter ženskoga roda: *Fahro je došla*, *Kado te tražila*. To, uostalom, vrijedi i za ženska hipokoristička imena tipa *Fatime* i *Fate*, ali ne vrijedi i za hipokoristike tipa *Míčo*, *Mído* kada se odnose na ženska lica. Tu za oblikom ide i promjena i kongruencija: *Míčo te tražio*, *Míčko te tražio* i sl.

Prenošenje ovakvih imena među prava lična imena nije neobična pojava u našem jeziku. Pa i imena tipa *Jovo, Rade, Salko* — koja danas imaju karakter i pravih ličnih imena, prvobitno su imala isključivo hipokoristički karakter. Dakle, pojava ženskih imena na *-o* sasvim je u duhu razvitka imena ovoga tipa u našem jeziku: hipokoristici vremenom gube to svoje obilježje i postaju prava lična imena ili se gube kao kategorija iz jezika. Oblički završeci pojedinih kategorija tih imena nikako nisu presudni za određivanje njihovoga roda ili, pak, njihove semantičke vrijednosti. Više momenata, kao što smo vidjeli, utiče na to. Nije isključeno da je postojanje ženskih imena tipa *Fàta, Màra*, bez hipokorističkog obilježja, moglo usloviti pojavu novih hipokoristika, na *-o*, sa potpunim hipokorističkim habitusom. Dakle, prema *Fika-Fiko*, prema *Mèla-Mélo*, isto onako kao što se prema *Sàva* javilo *Sávo*, prema *Zija-Zijo*, prema *Šèvka-Šévko*.

Istina, moglo bi se pomišljati da je pojava nominativa na *-o* u navedenoj kategoriji ličnih imena posljedica obličkog sinkretizma ovoga padeža i vokativa koji nalazimo u primjerima tipa: *Àjnija, Hàjrija, Màrija* i sl. Ali je ova pretpostavka malo uvjerljiva. Takav sinkretizam nalazimo i u drugim govorima, ali tamo nema ženskih hipokoristika na *-o*. To, takođe, govori da uzročnike postanka ovih imena treba tražiti na drugoj strani.

Asim Peco

S u m m a r y

A s i m P e c o

ON SOME WEST BOSNIAN HIPOCORISTIC NAMES

In this article the author points to some onomastic specificities of West Bosnian speeches. The phenomenon of morphological masculinization of feminine personal names of the type *Ajko* and *Hato* is particularly emphasized.